

Mato Kukuljica

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

NOVINE U PRAVNOM REGULIRANJU ZAŠTITE AUDIOVIZUALNOG GRADIVA TE TEHNOLOŠKI PROBLEMI NJEGOVOG TRAJNOG ČUVANJA

UDK 347.786

Stručni članak

U ovom svom radu autor razmatra probleme pravnog reguliranja dijela audiovizualnog gradiva što se posebno odnosi na filmsko gradivo te na elektronski zapis tj. televizijsko gradivo i video zapis. Polazeći od iskustava u radu Hrvatske kinoteke, kao nacionalnog filmskog arhiva, i svog petnaestogodišnjeg iskustva u radu na zaštiti audiovizualne građe, posebno skreće pozornost na nedostatak pravnog reguliranja niza ključnih problema u kinematografskoj djelatnosti, a komentirajući najnoviju Konvenciju za zaštitu europskog audiovizualnog naslijeđa, razmatra nove pristupe u pravnom reguliranju zaštite video zapisa.

Izuzetno brzi razvitak novih medija na području audiovizualne tehnologije, što se posebno odnosi na veliku primjenu i prodor video zapisa u svim zemljama Europe, potom pojava digitalne tehnologije, zahtijeva ozbiljno promišljanje kako ove nove medije pravno regulirati i posebno, što je s arhivskog stajališta najvažnije, osigurati njihovo trajno čuvanje i pravodobnu zaštitu.

Nažalost, zakoni koji djelomice reguliraju ova područja (Zakon o kinematografskoj djelatnosti i Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima) nastali su daleke 1978, a činjenica da je Zakon o kinematografiji doživio dvije izmjene 1980. i 1990. godine i nadalje sva ova pitanja ostavlja potpuno otvorenima i nedefiniranima.

Obilježavanje stote obljetnice filma, koja se proslavlja na razne načine širom svijeta tijekom 1995. i 1996., navelo je Komisiju eksperata za film Vijeća Europe da kao svoj doprinos ovoj proslavi izrade novi nacrt Konvencije za zaštitu europskog audiovizualnog naslijeđa i budući da je definitivan tekst ove Konvencije poslan na uvid nacionalnim odborima za film zemalja koje su potpisale Sporazum o kulturnoj suradnji s Vijećem Europe, prilika je da ovaj dokument prokomentiramo, jer u njemu se nastoje po prvi put iznaći pravna rješenja, doduše na razini preporuke, za reguliranje i zaštitu novih medija.

Budući da je područje audiovizualne građe i audiovizualne tehnologije vrlo široko, u ovom napisu zadržat ću se na razmatranju problema adekvatnog pravnog reguliranja trajnog čuvanja i zaštite filmskih zapisa ili video zapisa, budući da su oni u svakodnevnoj uporabi, a nove tehnologije poput digitalne, tek će uskoro biti u primjeni, pa će tek nakon određenog vremena i stečenih iskustava biti moguće zauzeti određenije stajalište glede njihovog trajnog čuvanja i zaštite.

I. Nedefinirana temeljna pitanja nacionalne kinematografije

1. Što je to filmsko djelo od nacionalnog značaja?

Filmsko gradivo najvećim dijelom nastaje, posebice u malim zemljama, izravnim sufinanciranjem od strane države bilo preko fondova za kulturu, ministarstva za kulturu, često uz sudjelovanje nacionalne televizije, a rjeđe, što ovisi o umijeću filmskoga redatelja i producenta i uz pomoć inozemnih sufinancijera.

U Republici Hrvatskoj tek 1994. godine realiziran je prvi projekt (dugometražni igrani film *Nausikaja*) financiran privatnim sredstvima od redatelja filma, glumaca i ostalih sudionika, a tek pri obradi filma u financiranje se uključilo i Ministarstvo kulture.

Hrvatska televizija već duži niz godina ulazi u financiranje novih projekata dugometražnih igranih filmova, ali najčešće s ciljem da bi na taj način došla do televizijskih serija, jer je potpuno zastala prava televizijska produkcija tv drama i drugih televizijskih vrsta.

To je često škodilo mnogim filmskim djelima, jer su nastajala iz drugačije osmišljenih dramaturških cjelina (tv serija) iako, gledajući s distance, uglavnom su dugometražni igrani filmovi zbog zgusnute dramaturgije i preciznosti u iznošenju priče s estetskog stajališta ostvarili bolje rezultate od istoimenih serija. Posljednjih godina pojavili su se i pojedini dugometražni igrani filmovi, koji su većinom ili u cijelosti sufinancirani sredstvima iz inozemstva, a to je onda pretpostavljalo da u tim filmovima glavne uloge imaju strani glumci i snimljeni su na engleskom jeziku.

U zakonima pojedinih kinematografija uvijek se vrlo precizno, posebno kod koprodukcija zbog obujma sufinanciranja od strane države, određuje što je nacionalno filmsko djelo.

Na primjer, u talijanskom zakonu iz 1965. godine u članku 4, preduvjeti da bi filmsko djelo dobilo biljeg nacionalnog filmskog djela su: da je proizvedeno u Italiji, da je producent sa sjedištem u Italiji, sadržaj filmskog djela mora biti u vezi s poviješću ili suvremenim zbivanjima Italije, redatelj Talijan, dvije trećine glavnih uloga moraju imati talijanski glumci, tri četvrtine sporednih uloga talijanski glumci, tri četvrtine umjetničkog kadra (scenograf, kostimograf, direktor fotografije i slično) mora imati talijansko državljanstvo, a tehnička ekipa i oprema u cijelosti moraju biti iz određenog filmskog poduzeća u Italiji. Originalna verzija filma mora biti na talijanskom jeziku. Čak i tereni i studiji u kojima se realiziraju pojedina filmska djela moraju sa 70% sudjelovati u realizaciji filmskog djela.

Puno elastičnije iskustvo pravno je formulirano u Zakonu o kinematografiji Austrije koji je donesen u studenom 1980. godine. U tom zakonu precizirano je da producent, redatelj i ostali umjetnički kadar moraju biti iz Austrije, sadržaj i obrada filma mora odražavati specifičnost austrijske povijesti ili suvremenosti, ali glumci i jezik nisu uvjet (ne moraju biti na njemačkom), a postoji elastičnost i u pogledu lokacija, tj. film se, ukoliko to scenarij zahtijeva, može snimati i u inozemstvu.

U Španjolskoj je ovu materiju regulirala Ministarska uredba iz 1983. u kojoj se inzistira da producent, redatelj, autor scenarija i glazbe moraju biti Španjolci, a tehnička i umjetnička ekipa s 80% mora biti sastavljena od državljana Španjolske. Ostali elementi nisu precizirani.

Budući da u našoj zakonskoj regulativi nema nikakvih odrednica, trebat će ozbiljno razmisliti i pronaći pravu mjeru u utvrđivanju koje bitne sastavnice čine određeno filmsko djelo djelom od nacionalnog značaja. Dakle, otvorenim ostaje pitanje da li obveza da producent i redatelj te dio umjetničkog kadra bude iz Hrvatske, kao i da film bude na hrvatskom jeziku, nisu elementi koji se mogu tako lako zaobići u stvaranju filma koji ima značaj hrvatskog filmskog ostvarenja.

Treba imati na umu da je Vijeće Europe vrlo oštro kritiziralo zatvorenost i kriterije koje su Talijani nametnuli u svom zakonu, pa će i prijem Republike Hrvatske u Vijeće Europe, gdje se inzistira na koprodukcijama tj. povezivanju dvije ili tri zemlje u realizaciji pojedinih filmskih djela, vjerojatno nametnuti možda i nešto drugačije kriterije.

Ovaj problem važan je za arhivske djelatnike i zato mu posvećujem toliku pažnju, jer za pojedina filmska djela u ovom trenutku vrlo je teško odrediti da li su djela od nacionalnog značenja, a to pretpostavlja i niz obveza producenta prema Hrvatskoj kinoteci (kao nacionalnom filmskom arhivu).

2. Pitanje vlasništva filmske produkcije nastale u razdoblju 1945-1990.

Činjenica je da je prvih deset godina nakon 1945. država sufinancirala kinematografiju gotovo sa 100% kad je riječ o dugometražnim igranim i kratkometražnim filmovima.

S vremenom taj se postotak smanjivao, ali osim kod rijetkih iznimaka, nikada nije bio manji od 50%. Kad je riječ o kratkometražnom filmu, država ga je kroz čitavo razdoblje financirala sa 90%, pa time i pitanje vlasništva koje se postavilo u fazi pretvorbe pojedinih filmskih poduzeća, na primjer Zagreb filma ili Jadran filma, nameće zaključak da filmski fond kao dio ukupne kulturne baštine ne može biti predmetom pretvorbe i bilo koje vrste otuđivanja.

Činjenica je da se u strogo kapitalističkim zemljama primjenjuje Preporuka UNESCO-a o čuvanju i zaštiti pokretnih slika iz 1980, kojom je regulirano da svi producenti moraju predati nacionalnim arhivima ili kinotekama originalne negativne slike i tona sa svom pripadajućom dokumentacijom.

U donošenju novog zakona o kinematografiji trebat će usvojiti i stajalište o klasičnoj arhivskoj građi u nacrtu Zakona o arhivskoj djelatnosti izrađenom u Hrvatskom državnom arhivu 1995, u kojem se predlaže da se svo arhivsko gradivo zatečeno u državnim arhivima (izuzev depozita) proglašeno vlasništvom države, naravno uz poštivanje autorskih i producerskih prava.

3. Zaštita nacionalne filmske baštine

U Zakonu o kinematografiji koji se u poglavlju o zaštiti nacionalne filmske baštine nije bitno promijenio od svoje prve verzije iz 1978. godine, ostaju obveze producenata o predaji Hrvatskoj kinoteci po jedne nekoristene kopije svakog novog proizvedenog filma, a uvoznici filmova dužni su joj nakon isteka prava prikazivanja (licence) predati jednu kopiju uvezenog filma u najboljoj ocjeni.

Prema već gore spomenutoj Preporuci UNESCO-a iz 1980. godine o čuvanju i zaštiti pokretnih slika, mnoge su zemlje u svoje zakone o kinematografiji, o arhivskoj djelatnosti ili u cjelovitim zakonima o zaštiti kulturne baštine (npr. Slovenija) odredili obvezu predavanja originalnih negativa slike i tona i to dvije godine nakon prve javne projekcije filma. Iako ovakva obveza nije ugrađena, i pored inzistiranja Hrvatske kinoteke, u izmjene Zakona o kinematografiji 1980. i 1990, to se ipak najvećim dijelom provodi u praksi. Ova obveza ugrađena je u nacrt novog Zakona o arhivskoj djelatnosti koji je izradio Hrvatski državni arhiv, pa će se zapravo na taj način sankcionirati ono što se prirodno zbiva u praksi.

Budući da je hrvatska kinematografija obujmom mala, a zbog rata došlo je do drastičnog smanjenja i inače malog tržišta, eksploatacija filma traje najviše šest

mjeseci, pa je logično da se i u prijedlogu novoga Zakona o arhivskoj djelatnosti predlaže da se nakon dvije godine moraju predati Hrvatskoj kinoteci originalni negativni slike i tona svakog novog proizvedenog filma.

Zbog zastoja u proizvodnji filmova mnogi su manji producenti prestali s radom ili su se preorijentali na druge poslove (Croatia film, Maestro film, Adria film, Oktavijan film, Filmoteka 16 i drugi), a svu svoju filmsku građu predali su Hrvatskoj kinoteci.

Zbog loših uvjeta čuvanja te pojave gljivica na izvornim materijalima, Jadran film je također predao negative i to čak dugometražnih igranih filmova proizvedenih posljednjih 10 godina. Svi ovi podaci pokazuju da se zapravo ova obveza, iako nije zakonski regulirana, u praksi sustavno provodi, a upravo se zbog ponovnog ustrojavanja Zagreb filma priprema i predaja svih originalnih negativa slike i tona ove filmske kuće, što će otvoriti veliki problem osiguranja adekvatnog prostora od strane Hrvatskog državnog arhiva.

Arhivski djelatnici iz Arhiva Slovenije, koji su ovakav članak unijeli u Zakon o naravni in kulturni dediščini 1981. godine, tuže se na tešku privolu producenata na predaju originalnih filmskih materijala Filmskom arhivu, koji djeluje u sklopu Arhiva Slovenije.

4. Zaštita elektronskih zapisa (televizijske građe i videa) i filmskih vrpca u boji

Posljednjih godina došlo je do prave eksplozije u primjeni videa, upravo zbog dostupnosti tehnologije te lakoće snimanja.

Pojava ovog novog medija otvara čitav niz temeljnih pitanja o trajnom čuvanju i zaštiti. Za sada, i pored niza seminara i istraživanja što ih je provela Tehnička komisija međunarodnog udruženja televizijskih arhiva (FIAT) – posljednje izvješće te Komisije prezentirano je na seminaru održanom u Sofiji u rujnu 1993. – postavlja se pitanje na kojoj vrsti vrpce uopće čuvati televizijsku građu.

Određene tablice pokazuju da televizijski arhivi imaju veliki dio građe na vrpcama od jednog inča, a u velikom porastu je građa koja se čuva na beta vrpcama.

Iznesen je podatak da u četrdesetak televizijskih arhiva širom svijeta postoji 525 000 vrpca od dva inča, a na Kongresu FIAT-a u Londonu iznesen je podatak da je samo japanska kompanija Sony prodala sto pedeset miliona beta vrpca.

Zanimljiva je preporuka Tehničke komisije FIAT-a, koja je na zahtjev Generalne skupštine u Ženevi 1992. izradila navedeni izvještaj. Komisija preporuča svim televizijskim arhivima, koji planiraju prebaciti postojeće elektronske zapise s vrpca od dva inča na novi format, da čuvaju originalne vrpce za buduća istraživanja, kao i zbog sigurnosnih razloga.

Preporuka je čak da se te vrpce predaju nacionalnim arhivima ili pohrane u spremištima izvan televizijskih zgrada. Vrlo je važno da nakon pronalazjenja novog formata na koji će biti prebačena do sada stvorena televizijska građa, sva građa snimljena na vrpcama od dva inča ostane u uporabi još najmanje pet do deset godina. Iako to u ovom izvješću nije posebno naglašeno, znači da je potrebno sačuvati zapravo sve postojeće tehnologije: vrpce od jednog i dva inča, U-matic i beta vrpce, da bi se navedeni zapisi mogli prenijeti na novi format.

I nadalje nema odgovora na pitanje o trajnosti zapisa na VHS vrpcama. Ovo pitanje je posebno važno za Republiku Hrvatsku, budući da je sva građa o ratu snimljena, uglavnom zbog uvjeta na bojištu, na običnim VHS kazetama što su ih snimali brojni amateri diljem Hrvatske.

Hrvatska televizija je u posljednje vrijeme započela sustavno presnimavanje građe područnih tv centara na beta vrpcu što je pohvalno, ali dugoročno gledano istraživači jakih televizijskih kompanija poput NBC, BBC i drugih, ustanovili su da i beta vrpce pored izvanredne reprodukcije nisu pogodne za trajno čuvanje elektronskih zapisa, jer se u podlozi nalazi željezo koje s vremenom oksidira, pa dolazi do dekompozicije slike.

Čak su neki stručnjaci preporučili da se vrijedna televizijska i video građa presnimani na napušteni sustav od dva inča! Najsigurniji način zaštite video građe jest presnimavanje na filmsku vrpcu vrlo složenim postupkom, što je moguće realizirati jedino u inozemstvu. Međutim, za to je potrebno osigurati izuzetno velika financijska sredstva.

Kongres FIAT-a održan u Londonu 1995. bio je posvećen digitalnoj tehnologiji koja bi trebala riješiti problem trajnog čuvanja elektronskih zapisa, ali istodobno nudi i rješenja u restauraciji filmske vrpce.

Jedan od trajnih problema kad je riječ o filmskoj vrpici u boji jest činjenica da s vremenom boja blijedi. Hrvatska kinoteka imala je to iskustvo s poznatim reklamnim filmovima što su ih realizirali Nikola Kostelac i Dušan Vukotić 1954. i 1955, a koji predstavljaju početak Zagrebačke škole crtanog filma. Naime, inter negativ snimljen na filmskoj vrpici *Ferania* potpuno je izbledio i zahvaljujući činjenici da je original filma bio snimljen na *Kodaku*, bilo je moguće izraditi nove kopije filma zadovoljavajuće kvalitete. Međutim, iskustvo s prvim filmovima u boji u SAD pokazuje da su mnogi od tih filmova počeli gubiti boju.

Tako je npr. i čuveni crtani film "Snjeguljica i sedam patuljaka" W. Disneyja iz 1938. potpuno izbledio. Ova moćna kompanija imala je dovoljno novaca da se upusti u pokus i to na način da je film uz pomoć kompjutera prenesen na analogni medij, potom na digitalni zapis pomoću kojeg mu je vraćena boja, a nakon toga film je ponovno prebačen na filmsku vrpcu. Premijera ovako restauriranog filma izazvala

je pravo oduševljenje predstavnika televizijskih arhiva iz preko 120 zemalja u Londonu.

U ovom primjeru pokazuje se kako je na pravi način upotrijebljena digitalna tehnologija iako je bilo zlouporaba, pa su neki crno-bijeli filmovi naknadno obojeni, što je izazvalo veliki protest filmologa i redatelja čitavog svijeta, tako da je čuveni filmski redatelj Steven Spielberg čak osnovao posebni komitet za zaštitu originalnih verzija filmskih djela.

Malim zemljama s malim kinematografijama jedino preostaje mogućnost da pored izrade adekvatnih spremišta za čuvanje filmova u boji (do 5°C i 40% vlage), svakih 10 godina izrađuju nove inter negative i na taj način produžuju vijek trajanja filmskih djela u boji.

Ministarstvo za kulturu moralo bi sustavno pružati financijsku pomoć Hrvatskoj kinoteci upravo za ovu svrhu trajne zaštite filmskih djela u boji, a to bi trebalo biti precizirano i posebnim člankom u Zakonu o kinematografiji.

5. Neregulirano pitanje uvoza video materijala

I pored nastojanja Hrvatske kinoteke, posebno prilikom izmjena Zakona o kinematografiji 1990. godine, kad je djelomice pravno regulirano pitanje bavljenja videom, nisu prihvaćene naše sugestije o obveznom deponiranju jednog primjerka uvezenih video naslova (kazeta) u Hrvatskoj kinoteci.

Činjenica je da i pored pravnog reguliranja ove vrlo složene materije i područja u kojem cvate "piratsko poslovanje", tj. bespravni uvoz pojedinih video naslova iz svjetske produkcije, neće biti moguće rekonstruirati uvoz video materijala u Republiku Hrvatsku u posljednjih pet godina, bez obzira što su uvoznici bili dužni video kazetu određenog uvezenog video materijala predložiti Ministarstvu kulture (obvezni primjerak).

Smatram da je potrebno u novom Zakonu o arhivskoj djelatnosti, gdje se u cijelosti regulira i problem audiovizualnog gradiva te ostale nekonvencionalne građe, formulirati poseban članak kojim će se obvezati uvoznike i distributere video materijala da jednu kazetu obvezno pohranjuju u Hrvatskoj kinoteci, analogno obvezi uvoznika i proizvođača filmova. Bez tog članka i nadalje se neće na jednom mjestu čuvati sve uvezene video kazete, što će onemogućiti bilo kakve istraživačke radove, posebno sociologa kulture o ukusu publike, zahtjevima tržišta i slično. Takva su istraživanja pored pedagoških u svijetu vrlo česta.

U Ženevi je 20. travnja 1989. potpisan Ugovor o međunarodnoj registraciji audiovizualnih djela, kako bi se postigla učinkovitija primjena odredaba zakona protiv piratskih pojava na području te djelatnosti. Države ugovornice čine Uniju za međunarodnu registraciju audiovizualnih djela, koja Ugovor definira kao djela koja

se sastoje od niza povezanih fiksiranih slika sa zvukom ili bez njega što se mogu gledati, a kada imaju prateći zvuk i slušati. Do početka 1994. Ugovor je potpisalo 10 država, među kojima nije Republika Hrvatska.¹

II. Nacrt Konvencije o zaštiti Europskog audiovizualnog naslijeđa, Strasbourg, kolovoz 1994.

Republika Hrvatska je 1993. potpisala Sporazum o kulturnoj suradnji s Vijećem Europe te iako nije članica Vijeća, njeni stručnjaci ravnopravo sudjeluju u radu mnogih ekspertnih grupa posvećenih pojedinim kulturnim djelatnostima. Tako predstavnik Republike Hrvatske već od 1993. sustavno sudjeluje u radu Komisije eksperata za film, kao i u Odboru predstavnika nacionalnih komiteta za film.

Tadašnji ministar kulture gospodin Zlatko Vitez imenovao je 4. veljače 1995. Hrvatski nacionalni odbor za film kao nevladinu organizaciju, što je bio jedan od preduvjeta za ostvarivanje suradnje s Vijećem Europe na području kinematografije. Ovaj Odbor sastavljen je od predstavnika Akademije dramske umjetnosti, Filozofskog fakulteta (Katedra filmologije), Hrvatskog društva filmskih kritičara, Hrvatske kinoteke, Svjetskog festivala animiranog filma te udruge filmskih autora i filmskih djelatnika.

U svojoj uvodnoj napomeni predstavnici Komisije, koji su radili na donošenju ove Konvencije, žele dati posebno značenje ovoj Konvenciji zbog činjenice što se ona donosi u godini stote obljetnice filma, a razloge pronalaze u nepobitnim podacima o uništenju velikog dijela europske filmske baštine na zapaljivoj filmskoj vrpici. U mnogim zemljama i nadalje postoji opasnost od njenog daljnjeg uništenja zbog nedostatka financijskih sredstava za trajno spašavanje i prebacivanje na nezapaljivu filmsku vrpcu.

Mnoga vrijedna djela svjetskog filma nastala prije trideset i više godina počela su blijediti, a mnoge izvanredne zbirke filmova, što se nalaze kod privatnih imalaca građe, lako mogu biti uništene zbog neadekvatnog čuvanja.

Komisija eksperata za film posebno ukazuje na svu ozbiljnost i opseg uništenja audiovizualne građe u mnogim centralnim i istočnoeuropskim zemljama, gdje je zbog drugih gospodarskih prioriteta briga o arhivskom gradivu potpuno zanemarena ili se audiovizualno gradivo čak rasprodaje zbog čisto ekonomskog interesa.

Komisija također ukazuje na činjenicu da je film uglavnom sačuvan do pedesetih godina, a televizijsko gradivo i zapisi na videu, kao vrlo važan dio audiovizualnog

¹ Treaty on the International Registration of Audiovisual Works. Le Droit d'auteur - Copyright, br. 6/89.

naslijeđa, velikim su dijelom nestali zbog toga što se vrpce sustavno brišu ili su zbog promjene tehnologije postale nečitljive.

Pojedine zemlje poduzele su posebne mjere i napore na ovom području. Francuska svojim planom spašavanja građe na zapaljivoj filmskoj podlozi ostvaruje izvanredne rezultate, a isto se može reći za Nizozemsku i Belgiju.

Kad je riječ o situaciji u našoj zemlji, možemo biti zadovoljni činjenicom da je Hrvatska kinoteka trajno zaštitila svu filmsku građu na zapaljivoj filmskoj podlozi prebacivanjem na nezapaljivu filmsku vrpcu (riječ je o građi koja se odnosi na razdoblje od 1903. do 1954), a provodi i druge mjere zaštite, kao što je sustavna izrada trezor kopija te potrebnih izvornih materijala koji zaštićuju originalni negativ slike i tona.

Zbog općenitosti preporuke UNESCO-a iz 1980. o čuvanju i zaštiti pokretnih slika, ova Konvencija želi preciznije posebno ukazati na vrlo važne segmente koji nisu pravno definirani. Njena namjera je osigurati obvezu deponiranja kopija filma, zaštitu originalnih materijala, pojačati ulogu nadležnih nacionalnih institucija i jasno definirati pravo korištenja audiovizualne građe.

Temeljna stajališta koja proizlaze iz ciljeva Konvencije jesu osigurati zaštitu europskog audiovizualnog naslijeđa i to kao umjetničke forme i istodobno dokumenta o vremenu u kojem je nastalo. Zaštita audiovizualne građe uključuje mjere zaštite i restauracije koje će tu građu učiniti dostupnom sadašnjim i budućim generacijama.

Definicija filma preuzeta je iz spomenute Preporuke UNESCO-a i pod filmom podrazumijevaju se pokretne slike zapisane na bilo kojem mediju, bez obzira da li ih prati zvuk ili ne, koje pri projekciji ostvaruju dojam pokreta. Proizvedene su s ciljem komunikacije ili distribucije usmjerene ka gledatelju, ali im svrha može biti i dokumentiranje, tj. bilježenje određenog događaja.

Poglavlje o pravu *copyrighta*

U ovoj Konvenciji postoji posebno poglavlje o pravu *copyrighta* i odnosa arhivskih organizacija prema ovom pravu. Pri Vijeću Europe djeluje posebno udruženje filmskih scenarista i redatelja (FERA) koje vrlo aktivno brine o zaštiti svih autorskih prava vezanih uz određeno filmsko djelo. Prije nekoliko mjeseci takva je udruga osnovana i u Republici Hrvatskoj.

Obveza je svake države da u svom zakonodavstvu osigura i zaštitu sva autorska i srodna prava² kod reprodukcije ili korištenja audiovizualnog gradiva.

² U francuskoj i engleskoj terminologiji *bliska prava* (*droits voisins*; *neighbouring rights*), u njemačkoj terminologiji *srodna prava* (*verwandte Schutzrechte*) ili u talijanskoj *povezana prava* (*diritti connessi*) nisu jedinstveno određena, ali općenito obuhvaćaju tri pravne kategorije: prava umjetnika izvodača

Preporuča se arhivskim institucijama da ugovorno utvrde prava vlasnika, po kojima audiovizualna građa može nesmetano biti dostupna javnosti. Treba pripomenuti da je to pitanje riješeno još 1978. Zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima kad je riječ o svojoj arhivskoj građi, pa time i za audiovizualnu građu. Ti članci ponovno se prenose i u Nacrt novog zakona o arhivskoj djelatnosti.

Suradnja među arhivskim institucijama

Kad je riječ o suradnji među arhivskim institucijama u pojedinim državama, a u želji da se promovira svijest o europskom kulturnom identitetu, svaka država omogućit će nesmetanu i sustavnu razmjenu audiovizualne građe između nacionalnih institucija. Da bi se izbjeglo nepotrebno dupliciranje, posebice u provođenju mjera zaštite audiovizualnog gradiva, svaka će država omogućiti suradnju među arhivskim institucijama i to u cilju izrade zajedničkog Europskog audiovizualnog kataloga, standardiziranja mjera čuvanja i korištenja audiovizualnog gradiva i popratnih informacija, razvoja zajedničkog informacijskog sustava, kao i pri izradbi međunarodnog standarda kad je riječ o utvrđivanju broja (ISFN) za audiovizualno gradivo.

Poglavlje o deponiranju materijala

U poglavlju koje definira deponiranje materijala u arhivskim institucijama, obveza se odnosi na audiovizualno gradivo koje je realizirala ili osoba ili producent nastanjen u određenoj državi, a uključuje obvezu pohranjivanja originalnog negativna slike i tona ili materijala koji mu je najbliži (inter negativ ili dubl negativ).

Ova Konvencija predviđa obvezu arhiviranja ovoga materijala u državnom arhivu tri godine nakon prve projekcije.³

Pored toga, predviđa se obveza predaje nove nekoristene kopije posebne kvalitete, što je pravno regulirano već u Zakonu o kinematografiji iz 1978. godine. Koliko je izvršenje ove obveze dragocjeno, pokazuju naša loša iskustva kao npr. izgubljeni originalni negativni slike i tona za film *Kad čuješ zvona* ili pak otuđenje originalnih izvornih materijala filmova *Ritam zločina* i *Treći ključ*, za koje smo izradili nove izvorne materijale upravo iz postojećih kopija.

Svakoj se državi daje na volju da ustanovi ili odredi koja će tv institucija imati status nacionalne institucije, pa prema tome i provoditi mjere zaštite nad tim dijelom audiovizualnog gradiva.

(odnosi se na izvedbu djela), prava proizvođača fonograma (odnosi se na snimku izvedbe) i prava organizacije na radiodifuziju (odnosi se na emitiranje izvedbe).

³ U dijelu teksta o zaštiti nacionalne filmske baštine obrazložio sam zašto smo u Nacrtu zakona o arhivskoj djelatnosti utvrdili da taj rok u Republici Hrvatskoj bude dvije godine od prve javne projekcije.

Posebno je, kao potpuna novina, zanimljiv članak koji regulira postupanje s audiovizualnim materijalima koji se reproduciraju putem posebne tehnologije koja nije uobičajena (profesionalna) i komercijalno dostupna. To se odnosi uglavnom na audiovizualne materijale što nastaju radom filmskih amatera, istraživača novih audiovizualnih medija.

Konvencija predviđa da tvorac te grade mora omogućiti izradbu kopije takvog materijala u obliku koji zahtijeva nadležni arhiv sa svim potrebnim uputama i informacijama, kako bi se proizvedeni audiovizualni zapis mogao dalje reproducirati.

Ovaj članak vrijedan je posebne pažnje, jer se po prvi put u zakonskoj regulativi o audiovizualnoj građi skreće pažnja i na tzv. avangardni i neprofesionalni film, koji su od izuzetnog značenja za razvoj audiovizualnog medija.

Međutim, ovaj zahtjev neće se moći realizirati za pojedine audiovizualne projekte u praksi, jer tvorcima takvih istraživačkih projekata jednostavno ne mogu osigurati potrebna sredstva za realizaciju ove obveze.

Na primjer, u nas je poznati istraživač audiovizualnoga medija, filmski djelatnik Vladimir Petek godinama eksperimentirao sa sustavom povezivanja filmskih projekcijskih aparata te tv ekrana, stvarajući jedinstveni sustav (multivizija), čiji su rezultat bili vrlo interesantni novi vizualni domašaji i sadržaji.

Ovaj sustav treba zaštititi kao jedinstveni projekt koji je doživio čitav niz europskih priznanja, ali nemoguće je tražiti njegovu novu izradbu, jer su tehnologija i audiovizualni učinak neraskidivo povezani, pa ih je nemoguće odvojiti i reproducirati. U ovakvom slučaju, koji nije jedini, čini se da je pravi put da nacionalni filmski arhiv evidentira takve projekte i pokuša ih otkupiti od privatnih osoba koje su vlastitim sredstvima realizirale takav sustav.

Na kraju ovoga poglavlja i ova Konvencija ponavlja stajališta što su davno usvojena u arhivskom zakonodavstvu tj. da nacionalni arhiv ima pravo tražiti od proizvođača audiovizualnog djela da se dozvoli izrada zaštitne kopije.

Članak posvećen čuvanju i zaštiti kućnog videa (*home video*)

Također novinu u odnosu na dosadašnje pravno reguliranje audiovizualnog gradiva, predstavlja članak o čuvanju i zaštiti te pohranjivanju audiovizualnog gradiva koje se odnosi na kućni video (*home video*).

Moram spomenuti da me iznenađuje formulacija "kućni video", jer isuviše podsjeća na često zloupotrijebljeni termin za televizijske emisije što potiču snimanje smiješnih događaja u obitelji, posebno u okviru američke televizije, a usvaja se i u nekim europskim televizijskim kućama. Daleko bi preciznija bila definicija da je riječ o audiovizualnoj građi koju je snimio pojedinac vlastitim sredstvima i opremom.

Naime, članak Konvencije posvećen ovom problemu predviđa da se za svaki proizvedeni ili emitirani audiovizualni materijal nastao kao amaterski proizvod (kućni video), za koji nadležni arhiv smatra da ima nacionalnu, povijesnu ili kulturnu vrijednost, ima pravo zahtijevati od privatne osobe koja ga je proizvela, emitirala ili umnožila, da osigura adekvatnu kopiju s nužnim informacijama i preda ju u trajnu pohranu arhivu.

Potpuno je shvatljivo zašto se Komisija eksperata za film odlučila za definiranje ove građe i unošenje u Konvenciju, a kao primjer navodim poznati amaterski film snimljen na 8 mm filmskoj vrpici o ubojstvu predsjednika SAD-a Johna Kennedyja, koji je čak poslužio kao dokument u sudskom procesu, ali i pri snimanju dugometražnog igranog filma *JFK*, koji je postigao veliki komercijalni uspjeh u svijetu.

Naša iskustva u ratu, kad je jedina mogućnost dokumentiranja ratnih strahota, uništavanja spomenika kulture, sakralnih objekata, bolnica, uništenja gradova, civila i slično, bila snimanje putem videa, također ukazuje na činjenicu da je video materijal što su ga snimile privatne osobe od neprocjenjive vrijednosti za dokumentiranje istine o domovinskom ratu.

Prema tome, članak koji bi regulirao problem audiovizualne građe nastale radom pojedinca (privatne osobe) izuzetno je važan i trebalo bi ga svakako unijeti i u novi Zakon o arhivskoj djelatnosti, ali ga ne bi trebalo svesti pod pojam "kućni video".

Kad je riječ o Konvenciji Vijeća Europe glede zaštite europskog audiovizualnog naslijeđa, ona je svakako dobrodošla kao prvi pokušaj pravnog reguliranja novih medija što su se pojavili nakon Preporuke UNESCO-a iz 1980. godine, međutim, ni ovom Konvencijom se ne uspijevaju do kraja definirati svi problemi koji stoje pred nacionalnim institucijama koje brinu o čuvanju i zaštiti audiovizualnog gradiva.

Umjesto zaključka

Ovaj kratki pregled pravnog reguliranja zaštite audiovizualnog gradiva pokazuje da smo u velikom zakašnjenju u donošenju novih pravnih propisa, posebno Zakona o kinematografiji, pa je činjenica da će se zapravo svi problemi zaštite audiovizualnog gradiva naći u nacrtu Zakona o arhivskoj djelatnosti.

Iako to nije bio predmet ovoga članka, u uvodu sam, budući da je to značajno za rad Hrvatske kinoteke kao nacionalnog filmskog arhiva, naveo i stručne probleme koji nisu definirani kad je riječ o nacionalnoj kinematografiji, što predstavlja određene poteškoće u radu ove institucije.

Izvori i literatura:

- Zakon o kinematografskoj djelatnosti (prečišćeni tekst), *Narodne novine*, br. 47/1980.

- Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, *Narodne novine*, br. 25/1978.
- Nacrt Zakona o arhivskoj djelatnosti, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1995.
- Konvencija o zaštiti europskog audiovizualnog naslijeđa, Strasbourg 1994. (definitivan tekst).
- Izvješće Tehničke komisije FIAT-a (International Federation of Television on Archives), Seminar, 5-9 rujna 1993, Sofija.
- Zakon o naravni in kulturni dediščini, *Uradni list SRS*, br. 1, 13.1.1981.
- Recommendation for the Safeguarding and Presentation of Moving Images, UNESCO, Generalna konferencija, 27.10.1980.
- Zakon o kinematografiji (Italija), 1965.
- Zakon o kinematografiji (Austrija), 25.11.1980.
- Ministarska uredba o filmu (Španjolska), 1983.

Summary

NEWS IN LAW ON PROTECTION OF AUDIO-VISUAL RECORDS AND TECHNOLOGICAL PROBLEMS OF ITS PERMANENT PRESERVATION

In this article author considers new approaches in law on conservation and preservation of audio-visual records. Special accent is given to video and TV materials.

Using his own experience (15 years of experience on protection and conservation of film archives in the Croatian Cinémathèque). He pays attention on the lack of regulations as important parts of cinematographic activities.

Author especially comments a draft of Convention on the Protection of European Audio-visual Heritage made by film experts in the Council of Europe.

This Convention has very interesting new recommendations regarding to video, home-video and at the same time tries to include new media in the archival protection system.

This analysis of law in Croatia, some European countries (Italy, Spain and Austria) as well as Unesco's Recommendation for the Safeguarding of Moving Images, 1980, underlines differences in comparison with new European convention and also gives some interesting proposals and opinions.

This article introduces reader in present situation on the law regulation area and at the same time beside a personal view brings also general information.